

Byahornet

ÅRGÅNG 55 1996

5

Helge Andersson

Skogsrået och Björnen

— en vandringsägen

I Slimminge socken i nordöstra hörnet av Vemmenhög's härad ligger på Romeleåsens sluttningar norr om vägen Jans-torp-Rockarp den lilla byn Björnakroken. En av de sista danska jordeböckerna före Roskildefreden, den s k Decimantjordeboken 1651, upptar i Slimminge "Biörnekrog" som 1/2 gård, och i den första svenska jordeboken 1661 är hemmanet upptaget som "Biörnekrogh." I Lorents Gillbergs Beskrivning över Malmöhus län 1765 upptas i Slimminge socken "Stora Biörnekroken" 1/2 hemman och "Lilla Biörnekroken" 1/4 hemman, båda insockne frälsehemman under Brodda säteri. Om hemmanen är antecknat: Förestående Insockne Frällse hemman hafva i allmänhet skarp och ringa åker, godt höbol med torfjord och skog." Sedan genom avsöndring från Brodda 1812 bildats sätesgården Skönabäck, blev Stora och Lilla Björnakroken i stället insockne frälsehemman under det nybildade säteriet. Enligt en lantmäterihandling 1849 omfattade Stora Björnakroken 92 tunnland och Lilla Björnakroken 39 tunnland i sammanlagd areal, åker, äng och skog.

I Lunds stifts landebok 1569, en förteckning över kyrkan tillhöriga jordar,

upptas i Slimminge socken i Östre vång en havrejord, kallad "Biernnebrödt," som besåddes med elva tunnor och en äng "Biernnebröd," som i avkastning gav tio lass hör. Marknamnet förekommer i lantmäterihandlingar 1785 och 1804 som "Björnabröt."

Enligt ortnamnsforskningen (Göran Hallberg, Dialekt- och Ortnamnsarkivet i Lund) är det troligaste att i såväl marknamnet Björnabröt som bynamnet Björnakroken ingår djurnamnet björn. Avsaknaden av genitiv s-form talar emot bildning med ett för- och efternamn björn. Namnet skulle således erinra om den avlägsna tid, då det fanns björn i Skåne. Det genuina uttalet av bynamnet Björnakroken är i orten "Bjårnakra-gen." Nyare och sekundära namn till Björnakroken är i grannskapet gårdsnamnen Björnadal söder om ovannämnda landsväg och Björnanäs norr därom.

Om hur Björnakroken fått sitt namn finns det vid sidan av den vetenskapliga tolkningen också en lokal folksägen om ett slagsmål mellan "skåumannen" dvs skogsmannen och en björn. Ett av folktrons många väsen var skågsrået, som i Skåne hade en manlig variant, kallad

"skåumannen," och en kvinnlig "skåusnuan" dvs skogsnuvan eller skogsfrun. Sägner om skågsrået är vanliga i den skogrika Romelebygden. Skogsmannen var omåttligt stark och kunde också växla gestalt och bli hög som skogens träd. Han brukade om nätterna gå in i gårdarna och steka grodor åt sig på spisen. Som tack bar han ved och vindfälle från skogen till gården. Han var också behjälplig vid lastning av timmerstockar, sköt på böndernas tunga vedlass i uppførsbackar och drog upp kreatur, som gått ner sig i kärr och moras.

Min farfar, åbon Anders Persson, född i Slimminge 1862 och död i Genarp 1940, berättade en höstkväll 1937 följande: För många Herrans år sedan var där en vandringsman, som ledde omkring och förevisade en björn. Så kom han till en gård och frågade, om han kunde få ligga där över natten med sin björn. "Det kan du gärna få lov" sade bonden, "men det är så, att skogsmannen brukar gå in här om nätterna och steka grodor åt sig på spi-

sen." Då sade björnföraren: "Det är inte farligt, för jag kan ha björnen under sängen." Så blev det så, att björnföraren fick ligga där. Fram på natten kom så skogsmannen och började steka grodor på spisen. När björnen luktade stekta grodor, började han brumma. Men då sade skogsmannen: "Tåla du dig kisse, du skall snart få en," och så tog han en varm groda och kastade till björnen. Men då blev björnen ilsken och slet sig ifrån sin förare och for på skogsmannen, och de började brottas, och där blev ett väldigt slagsmål. Hade inte björnföraren vaknat och fått tag i sin björn, hade skogsmannen slagit ihjäl björnen. Sedan sprang skogsmannen till skogs igen. Efter en tid träffade bonden skogsmannen, och han frågade, varför han inte kom och stekte grodor mer. Bonden ville nämligen inte bli av med skogsmannen, för han hade alltid så mycket bränsle med sig från skogen, när han kom om nätterna. Då frågade skogsmannen, om bonden hade den arge katten ännu, för då vågade han inte gå dit. "Nej, den har jag inte mer," sade bonden, och sedan kom skogsmannen som vanligt och stekte grodor. Därigenom har Björnakroken kommit.

Uppvisningar av kringvandrande björnförare var förr vanliga. Vid riksdagen 1778–79 besvärade sig bondeståndet över personer, som stryker landet omkring och vid allmogens sammankomster, i synnerhet på marknader, uppför komedier, visar björnar och markattor, som dansar och andra utländska kreatur, övar taskspeleri och onyttiga gycklerier. Bondeståndet krävde förbud mot att personer färdades omkring i landet och med sina gycklerier narrade till sig penningar.

Vid efterforskningar i senare år har

Bebyggelse i Björnakroken 1996.

det visat sig att farfars sägen om skogsmannen och björnen egentligen är en vandringsägen, känd såväl i som utanför Skåne.

I Vemmenhögs härad är sägnen vidare känd från Havgård i Börringe socken. Skogsmannen brukade här gå in på en gård och värma sig om nätterna. Så hände sig en gång att en vandringsman med en björn lånat hus över natten. Björnen hade bundits vid soffbenet. När skogsmannen kom in på natten, började björnen brumma. Skogsmannen sade då: "Tåla dig lite kisse," men björnen for på skogsmannen, som sprang sin väg. Efter en tid kom skogsmannen och öppnade dörren på glänt och frågade, om den arge

katten var kvar. Han fick svaret att katten var död men efterlämnat sju "källingar", som var mycket värre. I denna sägen steker skogsmannen inte grodor utan bara värmer sig. (Sägnen tryckt i Olof Christoffersson, Skytts härad, Trelleborg 1920).

I Oxie härad är sägnen känd från Svedala socken. Där gick skogsmannen in i ett torp norr om Gillesgruvebacken för att värma sig och steka grodor. En kväll kom en vandringsman med en björn och ville ha logi över natten. Torparen sade, att ingen vågade ligga där för skogsmannen kom in och stekte grodor. Vandraren sade, att han inte var rädd för skogsmannen och bjöd torparen på brännvin. Så

fick han övernatta där och band björnen om kakelugnsfoten. Själv lade han sig på golvet. På natten kom skogsmannen och började steka grodor. När björnen brummade, sade skogsmannen: "Tåla dig kisse så skall du snart få stek" och slängde en groda till björnen. Då blev björnen ilsken och gav sig på skogsmannen, som först brottades med björnen men sedan flydde fältet. Skogsmannen blev borta men fortsatte att bära ved till torpet. Efter sju år kom han tillbaka till torpet, gläntade på dörren och frågade, om de hade den arge katten ännu. Torparen svarade, att den var död men hade efterlämnat sju "källingar", som var mycket värre. Skogsmannen sade då, att han inte tordes gå in mer, och därefter bars heller ingen ved från skogen till torpet. (Sägner tryckt i Svedala genom tiderna, Trelleborg 1981).

I Oxie härad har sägnen om skogsmannen till den brummande björnen: "Tåla dig kisse så skall du får smaka min stek."

I sägenvarianter från mellersta och norra Skåne liksom från Småland är det inte skogsmannen, som kommer in i gårdarna och steker om nätterna utan backatroll. Från Höör i Frosta härad berättar en sägen att troll från Anaklövs backe en natt gått in på Holma gård och gjort upp eld i bondstugans spis och börjat steka fisk. Stekoset väckte matlusten hos en på ugnen liggande björn, som tillhörde en i gården logerad vandringsman. Björnen drev ut trollen och åt upp deras anrättning. Under lång tid därefter hördes om nätterna trollens klagolåt: "Nu törs ingen komma till Holma för den stora Kättan (kattan) och ingen till Höör för den stora Bjällan" (kyrk-klockan). Enligt folktron tålde inte trollen höra kyrk-

klockors klang. (Sägner tryckt i Gunnar Carlquist, Sockenbeskrivningar från Frosta härad, Lund 1920)

Från Asa socken i Kronobergs län i Småland har slutligen upptecknats en sägen om rollen i berget Baggansås. Om nätterna gick trollen in i gården vid berget och lagade mat. Ingen visste någon råd för att hålla trollen borta från köket. Sent en kväll kom en vandrare med en björn och bad om nattlogi. Det fick han gärna, men bonden sade, att ingen främande hade kunnat vara där om nätterna för trollens skull. Det avskräckte inte vandraren, som lade sig på golvet med björnen. På natten kom trollen och började koka och steka. Ett troll gick fram och klappade björnen och räckte fram en stekt groda med orden: "Kissa lilla vill du ha lite fisk? Björnen blev arg och började brumma men blev ändå bjuden för andra och tredje gången. Då sade björnens ägare: "Poss i dem!" Då rusade björnen på trollen och klöste dem. De for bort till berget med björnen efter sig. På morgonen drog vandraren bort med sin björn. Ingen visste vem han var. En tid därefter träffade bonden i skogen ett troll, som frågade, om han hade den arga katten ännu. Bonden svarade, att det hade han visst, och den ligger nu bak ugnen med sex granna barn. Därefter har man inte sett eller hört av några troll vid Baggansås. (Sägner är tryckt i Sten-Bertil Vide, Smålands Minnen, Lund 1961).

I Slimminge var det naturligt, att vandringsäggen blev knuten till Björnakroken som en förklaringsäggen till uppkomsten av namnet, även om namnet i verkligheten troligen är äldre än sägnen.

